

Elisabeth Åsbrink

absynt
prekliati/reportéri

„Niečo medzi už-nie-je-vojna
a mierom. Obrovský chaos.“

1947

absynt

Elisabeth Åsbrink

1947

Preklad: Simona Jánošková

Prekliati reportéri
Absynt 2018

*V riekach severne od budúcná
hádžem sieť, ktorú
váhavo zatažuješ
tieňmi, čo píšu
kamene.*

PAUL CELAN

Copyright © 2016 by Elisabeth Åsbrink
All rights reserved.

Cover Art © Pavlína Morháčová

Translation © Simona Jánošková

ISBN 978-80-8203-006-1

Čas neplynie tak, ako sme sa nazdávali.

Prvého januára 1947 denník *The Times* píše, že Briti sa nemôžu spoliehať na hodinky. Ak chcú poznať presný čas, mali by počúvať BBC. Rozhlas vysiela špeciálne správy o tom, koľko je skutočne hodín. Elektrické hodiny neraz nefungujú pre časté odstávky elektriny, no pozor si treba dávať aj na mechanické hodiny. Možno je to len vplyvom chladu a časom sa to zlepší.

Luftwaffe zhodia na Veľkú Britániu počas *Blitzu* takmer päťdesiat tisíc ton výbušnín. Zrovnajú so zemou viac ako štyri a pol milióna budov a takmer všetky menšie vidiecke mestá. Bombové nálety v jednom škótskom prístavnom meste dokonca dostanú aj vlastný názov, *Clydebank Blitz*.

Vo Viedenskom Novom Meste kedysi stálo štyridsaťtisíc budov. Neporušených ostane osemnásť. V Budapešti je polovica domov neobývatelných. Vo Francúzsku zničia dohromady štyristošesťdesiat tisíc budov. V Sovietskom zväze spustošia tisíc sedemsto menších miest a dedín. V Nemecku zbombardujú okolo tri milióny šesťstatisíc obyvdlí, teda každý piaty dom v krajine. V polovici domov v Berlíne sa nedá bývať. V celom Nemecku zostane bez strechy nad hlavou osemnásť miliónov ľudí. Ďalších desať miliónov na Ukrajine. A všetci sa musia vyrovnáť s obmedzeným prístupom k vode a elektrine.

Neexistujú ľudské práva, takmer nikto nepozná pojem *genocída*. Pozostali počítajú mŕtvych. Mnohí cestujú domov,

ale ich domovy už neexistujú. Iní cestujú kamkoľvek, len nie tam, odkiaľ prišli.

Európske dediny sú zdemolované, vydrancované a po zničení hrádzí aj čiastočne zaplavené. Ornú pôdu, lesy, gazdovstvá, ľudské životy, jedlo a prácu pokrýva popol a hlina.

Počas nemeckej okupácie prišlo Grécko o tretinu lesov, vypálili tu aj tisícky dedín. V Juhoslávii vyvraždili viac ako polovicu obyvateľstva. Lúpeže obilia, mlieka a vlny zruinovali ekonomiku. Stalinove a Hitlerove armády zničili všetko, čo im stálo v ceste. Dokonca im nariadili znehodnotiť aj to, čo by mohlo po ich ústupe zostať. Obráť nepriateľské vojská o všetko, taká bola taktika spálenej zeme. Slovom Heinricha Himmlera: „Žiaden človek, žiadne zviera, ani len zrnko pšenice či jediná koľajnica nemôže zostať... Nepriatelia musia nájsť krajinu spálenú do tla.“

Teraz po vojne všetci hľadajú hodinky. Kradnú ich, skrývajú, zabúdajú či strácajú. Ťažko povedať, koľko je hodín. Keď je v Berlíne osem večer, v Drážďanoch je sedem, no v Brémach deväť. V ruskej zóne je ruský čas, zatiaľ čo Briti zavádzajú vo svojej časti Nemecka letný čas. Keď sa niekto opýta, koľko je hodín, väčšina odpovie: „Hodín už niet.“

Myslia tým skutočne hodiny, alebo čas ako taký?

Január

Arab az-Zubajd

Hamdá' Džum'a je cieľavedomá, ale aj cieľavedomosť má svoje hranice. Ona ich prekračuje. Keď príde do dediny muž so zázračnou škatuľkou, zvolá deti. Menšie prosia mamy o zrna, staršie kradnú. Všetky sa však prídu pozrieť na škatuľku, ktorá vraj zje cukor a vyplúje cukríky. Deti sa smejú a platia mužovi krúpami, šošovicou či ovsom. Na oplátku im rozpráva príbehy a ukazuje obrázky, meniace sa šmahom bakule na rozprávky.

Šestnásťročná Hamdá' sa nevie nasýtiť zázračných pohyblivých obrázkov. Neváha kradnúť matke chlieb a šošovicu, len aby mužovi zaplatila. Spomenie si, že jej strýko vlastní sliepky a kohúty. Keď napoludnie zaspí, dievča potajomky vkláza dnu a ukradne vajíčka. Chce opäť vidieť obrázky, počuť príbehy o hrdinoch a bojovníkoch za slobodu a cítiť, ako sa svet mení. Keď však vychádza zo stanu s lupom, strýko sa prebudí, schmatne ju a udrie. Vajíčka sa rozbijú. Tú noc spí Hamdá' v špinavej zástere v jaskyni. Vyhýba sa strýkovmu hnevu. Hnev ho však prejde. Muž so zázračnou škatuľkou každý večer ukončí príbeh tými istými slovami: „A zotmelo sa, nastala noc.“

Washington

V oválnej pracovni Bieleho domu si prezident Truman píše denník. Šiesteho januára sa zobudí skoro ráno. Pôjde čakať rodinu na vlakovú stanicu, ale predtým stihne pár hodín odpracovať. „Pekná prechádzka na tridsaťpäť minút,“ zaznačí si do denníka a teší sa, že sa manželka a deti vracajú. Veľké biele väzenie sa totiž mení na peklo, keď v ňom človek býva sám. Podlaha v noci duní a praská. Človek nepotrebuje veľkú fantáziu, aby videl, ako sa po dome prechádza starý James Buchanan, plný obáv zo sveta, ktorý nemá pod kontrolou. V skutočnosti tu žije celá hŕba prezidentských duchov. Behajú hore-dole po schodisku a sťažujú sa na všetko, čo mohli urobiť lepšie, a na všetko, čo urobiť nestihli. Truman si zaznačí do denníka, že niektorí predchodcovia sa držia bokom. Nemajú čas, sú príliš zaneprázdnení kontrolovaním nebeskej ríše a vládnutím nad peklom. Zvyšok nešťastných prezidentov, ktorým nedali za pravdu, nenachádza pokoj. Biely dom je hrôzostrašné miesto.

Londýn

Siedmeho januára dostane päťsto zamestnankýň londýnskeho dopravného podniku výpoveď. Musia ísť domov. Počas nasledujúcich mesiacov vyhodí všetky vodičky londýnskych autobusov a električiek. Dokopy ich je desatisíc. Muži sa vracajú.

Malmö

Pohyby na hraniciach, stromy sľaby čierne kontúry v bielej krajine, kroky zanechávajúce málo stôp v zamrznutej pôde. Svet je plný utečencov, ktorí túžia opustiť krajinu. Niektoré hranice strážia menej ako iné, cesty sú úzke a kľukaté. Miestni obyvatelia myslia len na seba.

Hranica medzi Nemeckom a Dánskom. Ďalšia medzi Dánskom a Švédskom. Vodné hranice, pozemné hranice, čiary na papierových mapách, no v skutočnosti ohraničené kameňom, plotom i tisíckami šuchotajúcich stebiel trávy.

Mnohí unikajú pred tým, čo zažili. Ďalší utekajú pred dôsledkami svojho konania. Ticho. Tajomno. Kódované správy, každá noc na inom mieste. Skupinka mužov sa vlečie z Nemecka cez Dánsko do Švédska. Pomocné ruky im poskytujú jedlo a nocľah.

Per Engdahl žiada naspäť svoj pas. Žiadosť zamietnu. Zostáva tak väzňom vo vlasti, ktorú chce zachovať, ale aj rozšíriť. Chce vymazať hranice. Protichodná vízia. Bude tvrdo bojovať, aby ju uskutočnil. Švédska tajná služba ho považuje za nacistu a zadrží mu pas, lebo počas vojny navštívil Vidkuna Quislinga v Nórsku a stretol sa s najvyššími predstaviteľmi wehrmachtu vo Fínsku. Viackrát sa pokúsi získať doklad späť, no chvíľku potrvá, kým mu ho vrátia, a tak pozve spriaznené duše do švédskeho Malmö.

Jeho verní spolupracovníci sa zorganizujú a vycestujú za ním. Väčšina dokumentov zmizne a vo zvyšných papieroch sa uvádza len zopár mien. Počas ciest majú čas ujasniť si, čo sa dialo počas týždňov, ktoré zatiaľ tvoria rok 1947. Všetko sa zdá možné, pretože všetko sa už raz stalo.

Prichádzajú z rôznych kútov Európy, väčšina bojovala na východnom fronte v divíziách SS, no je medzi nimi aj veľa obyvateľov Pobaltia, ktorí riskujú vydanie Sovietom. Všetci unikajú pred dôsledkami svojich vojnových činov a potrebujú pomoc. Muž bez pasu ich prijíma.

Per Engdahl je vodcom švédskych fašistov. Húf bielych utečencov, ktorí vyhľadávajú jeho pomoc, chce držať mimo hnutia. V tajnosti, zakódovaných. Preto si za centrálu zvolí svoj byt na ulici Mästar Henriksgatan v Malmö. Prijímacie pohovory vyzerajú skoro ako literárny krúžok, keďže fašista Engdahl píše aj poéziu a šifruje mená utečencov, skrýša a trasy do názvov kníh. Švédska polícia sa nič nedozvie.

Koľkí prichádzajú? Kto sú? Nevedno. Medzi tisíckami bielych utečencov sa zavše nájde niekto výnimočný, možno i priateľ. Niekto, kto je viac ako len meno. Napríklad taký profesor Johann von Leers, pravá ruka a chránenec ministra propagandy Goebbelsa. Jeden z najvplyvnejších ideológov, odhodlaný muž v nacistickom vedení, horiaci nenávisťou k židom. Veľké meno, veľké zviera. Von Leersa zajali americké vojská. Následne ho väznili v Darmstadte, odkiaľ po osemnástich mesiacoch utiekol. O jeho neskoršom pohybe sa veľa nevie. Na niekoľko rokov sa prepadol pod zem, aby sa v roku 1950 znovu objavil v Buenos Aires. Podľa niektorých sa pár rokov ukrýval na severe Nemecka, iní tvrdia, že žil v utajení v Taliansku.

Isté je len to, že sa v roku 1946 vydá do starého kupckého mesta Flensburg, ktoré leží asi desať kilometrov od dánskych hraníc. Spozná tam dobrovoľníckeho dánskeho esesáka Vagnera Kristensena, ktorý ho vezme do približne desať kilometrov vzdalenej dánskej obce Padborg. „Prevádzali sme utečencov cez močiar, až za hranice.“

Mladému Kristensenovi sa Johann von Leers zapáči a odprevadí nového priateľa cez Dánsko do Kodane. Dohodnú sa, že zostanú v kontakte. V Kodani mu už s plavbou cez Öresundský prieplav pomôžu iní.

„Keď som nemohol cestovať, prišli oni za mnou,“ spomína neskôr Engdahl s istou hrdosťou, všetky mená však prezieravo vynecháva.

Engdahl s priateľmi vybaví prácu tisíckam nacistov na úteku. Radi ich zamestnajú napríklad lodenice Kockums či výrobca kalkulačiek a počítačiel Addo, avšak len pod podmienkou, že o tom Engdahl nenapíše do svojich novín *Cesta vpred* (Vägen framåt). Platia jasné pravidlá, konať smú len pod rúškom tajomstva.

Per Engdahl, poet, novinár, fašistický vodca. Polícia ho považuje za zakladateľa švédskeho nacizmu.

„Už pred vojnou bol známy ako švédsky nacist s najlepšími medzinárodnými kontaktmi. V Berlíne i Ríme bol persona grata. [...] Koncom roka 1945 bol Engdahl v spojení so zostávajúcimi nacistickými a fašistickými bunkami v zahraničí,“ uvedie v súhrne začiatkom päťdesiatych rokov švédska štátna polícia.

Rím

Pár dní predtým, ako sa rok 1946 prehupne do roku 1947, sa schádza päť mužov na Viale Regina Elena v Ríme. Jeden novinár, druhý archeológ, tretí revízor, ďalší odborársky vodca a posledný vraj nemanželský syn Benita Mussoliniho. Zakladajú Talianske sociálne hnutie, ktoré vychádza z rovnakých myšlienok a ideálov ako Mussoliniho fašistická strana. Talianske sociálne hnutie si rýchlo získava stúpencov a veľké peňažné dary od súkromných sponzorov. O niekoľko mesiacov existujú miestne organizácie po celom Taliansku a hnutie začína útočiť na demokraciu a odporovať komunizmu. No Taliansko im nestačí. Ich cieľom je celá nová Európa.

Falangisti v Španielsku, peronisti v Argentíne, britskí fašisti na čele s Oswaldom Mosleym, neonacisti, ktorí sa nelegálne schádzajú vo Wiesbadene pod vedením Karla-Heinza Priestera, a napokon Per Engdahl vo Švédsku. Skrývajú sa, no postupne sa rozrastajú, zatiaľ čo svet upiera zrak inam. Už teraz tvoria dobre organizované prevádzачské skupiny a obchádzajú pasové, vízové a menové obmedzenia. Čoskoro sa priblížia, možno aj spoja. Nastáva ticho pred búrkou.

Poľsko

Devätnásteho januára sa konajú voľby v Poľsku. Päťstotisíc Poliakov stratí volebné právo, lebo ich obvinia zo spolupráce s nacistami. Krátko pred voľbami zatknú osemdesiattisíc členov antikomunistickej Ľudovej strany Poľska. Asi sto členov zavraždí poľská tajná polícia.

A tak komunisti dosiahnu jednoznačné víťazstvo.

Stalin prisľúbi Poliakom na Jaltskej konferencii v roku 1945 slobodné voľby, ale volebný deň predstavuje smrť pre viacčlenný parlamentný systém.

Al-Mahmúdíja

Syn egyptského hodinára Hasan al-Banná by najradšej zvrtol čas tak, aby nahrával islamu. V detstve bol zvedavý – svojhlavý ako mama a extrovertnejší než otec. Svetový čas sa nastavoval v otcovej dielni, nemé hodiny čakali na ručičky, malé ozubené kolieska sa leskli v škatuľkách, a už len samotný zvuk opravených hodiniek bol odmenou za námahu. Výrazné, pravidelné tikanie znamenalo, že vo veciach a v čase nastal poriadok a kontrola, nie neporiadok a chaos.

Za otcovou dielňou sa rozprestierali pšeničné polia a muži, ktorí sa skláňali pred pohrďavými pohľadmi Britov. Neslobodná krajina. Korán nahusto popísaný veršami, pole nahusto zarastené stebami pšenice.

Aj chlapec sa priučil ručnej práci. Keď sa človek ocitne v miestnosti plnej hodínok, čas je zrazu priateľ aj nepriateľ. Rozoberie hodinky, pozoruje ich vnútro a spojzdni ich. Ovláda čas.

Paríž

Lietadlo so Simone de Beauvoir vzlietne a namieri si to do New Yorku. Zo štyridsiatic miest na sedenie je zaplnených iba desať, takže už na palube sa cíti zmätene, akoby život v Paríži nechala definitívne za sebou. Niečo sa stane a to niečo ju zmení. Je dvadsiaty piaty január. Píše: „Som nikde. Som niekde inde. Kam sa podel čas?“